

Prima pars patet, cum enim omnia legis natura praecpta, non sint aequae nota, & aequae intellectu facilia, quaedam ex illis aliqua interpretatione indigent, ad hoc ut verus eorum sensus haberi possit. Exempli gratia lex naturalis quae jubet servare secretum, eget aliqua interpretatione, cum illa non obliget in omni casu, in eo scilicet in quo custodia secreti noceret Reipublicae. Similiter in lege naturali prohibente homicidium, explicandum est id non intelligi de occidente cum moderate inculpata tutela; vel alia iusta de causa. Et in lege naturali praecipiente restituere alienum intelligendum est, si fieri possit sine periculo vitae, vel sanæ, quae majus bonum est: vel sine damno domini, vel alterius, puta si furiosus ensem suum repetat, ad occidendam, vel prodigus pecuniam, ad profundendum.

Secunda vero pars probatur breviter contra Cajetanum, Sotum, Navarrum, Covarruviam, & alios, exilimantes Epikiam in lege naturali locum habere posse. Epikia enim, ut supra dicebamus, est legis emendatio ex ea parte qua deficit propter universalem: Sed lex naturae, neque emendabilis est, neque deficere potest propter universalem: Ergo epikia in eam cadere nequit. Major contentio est distinctis in tertio naturali, quod Princeps ad positivam, nam hic totam vim obligandi legi tribuit, sola sua voluntate, per extrinsecum imperium promulgata; Deus autem aliquam obligationem ex parte subjecti supponit, quam tollere sua voluntate non potest; cum sit essentialis obiecto. Unde ad primam confirmationem, nego etiam Antecedens, ea enim quae sunt legis naturalis, non obligant ex sola voluntate Dei, sed ex necessaria connexionem quam cum recto fine rationis habent.

Ad secundam respondet Conradus, quod quavis Deus nihil creatum necessario velit, quoad exercitium actus, tamen aliqua in quibus continetur ordo, divina iustitia necessario vult quoad specificationem actus esse suppositivam. Bene enim scio quod Deus non necessario creavit patrem & filium hominem, nec per consequens necessario voluit esse praecipuum de honoratione patris; sed tamen si voluit esse patrem & filium, necessario voluit esse filium obligatum ad honorationem patris, &c.

Obijcies tertio: Homicidium, furtum, fornicatio, polygamia, & dissolutio matrimonii, legi & juri naturali repugnant; At Deus in his omnibus dispensare potest, immo & de facto dispensavit: dispensavit enim cum Abraham, ut filium suum interficeret, & immolaret; & cum Israelitis, ut Aegyptum spoliarent, & vasa aurea & argentea, quae commo dato ab Aegyptiis acceperant, se cum abducerent. Iussit quoque Ego Propheta, ut assumeret sibi mulierem fornicariam, & ex ea filios fornicationis susciperet. Denum dispensavit cum Judaeis, ut plures haberent uxores, eisque permisit uxores dimittere per libellum repudii, & alias ducere, ut constat ex verbis illis Moysis Deuter. 24. Si acciperit homo uxorem, & habuerit eam, & non invenierit gratiam in oculis ejus, propter aliquam fornicationem, scribet libellum repudii, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum virum duxerit, & ille quicquid voluerit eam, adverteatque ei libellum repudii, & dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia palluca est, & abominabilis facta est coram Domino: Ergo Deus dispensare potest, & de facto saepe in lege & jure naturali dispensavit.

Respondet, concessa Majori, distinguendo Minorem: Deus in his omnibus dispensare potest, immo & de facto dispensavit, dispensatione improprie & large sumpta, mutando scilicet materiam, ex qua proxime legis obligatio oriebatur, concedo Minorem. Dispensatione proprie & stricte accepta, prout dicit relaxationem obligationis, immutata materia praecpta, nego Minorem, & consequentiam, vel distinguo consequens, distinctione Minoris. Dicimus ergo Deum in praedictis casibus non dispensasse proprie in lege & jure naturae, sed improprie tantum mutando materiam, & eam per mutationem subtrahendo legi naturali. Nam in primo exemplo, tamquam supremus Dominus vitae & necis omnium dedit jus Abrahæ in vita innocentis; vel eo tantum ministro & executor uti voluit. Lex autem naturalis non prohibet homicidium innocentis in tali casu.

In secundo, tamquam supremus Dominus bonorum omnium, habens in manu sua dominium creaturarum, transfudit dominium Aegyptiorum in Israelitis. Vel tamquam iudex supremus punivit Aegyptios hac poena, propter crudelitatem commissam in Israelitis, & usum sacrilegum vasorum illorum, quae ad idolorum cultum applicaverant, ut innuit Augustinus lib. 22. contra Faustum cap. 7. Aegypti (inquit) vanae sacrilegi & iniqui, nam ex auro illo male utentes ad Creatoris injuriam, sacri idoli serviebant, & homines peregrinos labore gratuito iniuste ac voraciter assuebant. Vel denique Israelitis reddidit mercedem laborum suorum, quae merant fraudati ab Aegyptiis, ut loquitur Scriptura Sapient. 10. Quas rationes recenset Philo in libro de vita Moysis, ubi ait spolium illud Aegyptiorum, tripliciter peccato furti excusari, scilicet: primo, quod lex scripta dicitur esse haec ad correctionem

Secundum respondet primo cum D. Thoma hic art. 4. ad 3. communitatem bonorum, sicut & libertatem hominum, non esse de jure naturae positive, cum per jus naturale non praescribatur, sed negative tantum, quia divisionem bonorum aut servitutem non praecipit; quo sensu dicitur homo esse nudus naturaliter, non quod natura ei praecipiat nuditatem, sed quia eum absque vestibus reliquit.

Respondet secundo, quod licet omnia bona naturaliter sint communia, & homines omnes naturaliter liberi, & sui ipsorum domini, mutatio tamen quae illis advenit, per divisionem rerum, & servitutem jure gentium introductam, est tantum extrinseca, nec omnino id quod de jure naturae est infringit, cum non obstante illa rerum divisione & servitute, aliquando, videlicet in necessitate extrema, eadem rerum communitas, sicut & in crudelissima tyrannide, libertas hominum redeat, & servitus abrogetur, potest enim pauper extrema inopia laborans, accipere id quod sibi primum occurrit, ad subveniendum sibi, & ad conservandam vitam, quam alias certo perderet. Unde S. Th. hic art. 5. ait jus naturae solum mutari per additionem, non tamen subtractionem, quasi ipsum jus penitus aboleatur & subtrahatur. Quare Gratianus dist. 5. cap. 1. Naturale jus (inquit) inter omnia primatum obtinet tempore & dignitate, capit enim ab aeternitate creaturae, nec variatur tempore, sed immutabile semper permanet. Et dist. 6. cap. 3. Naturale jus ab aeternitate naturalis creaturae incipit, ut supra dictum est, mater immobile.

Ad confirmationem respondet D. Th. art. citato in resp. ad 2. quod lex scripta dicitur esse haec ad correctionem

§. II.

Solvuntur objectiones.

Obijcies primo contra primam conclusionem, homines in multis mutasse legem seu jus naturale, eique derogasse; nam v. g. jure naturali omnia erant communia, & omnes erant liberi, & tamen hominum voluntate introducta est bonorum divisio & proprietates, & aliqui facti sunt servi: Ergo lex naturalis potest pati mutationem.

Confirmatur ex Gloss. in c. 17. Ecclesiastici, ubi ait legem naturae aliquando emendari & corrigi per legem scriptam. Sed haec correctio veram & essentialiam mutationem illius arguit: Ergo, &c.

Ad objectionem respondeo primo cum D. Thoma hic art. 4. ad 3. communitatem bonorum, sicut & libertatem hominum, non esse de jure naturae positive, cum per jus naturale non praescribatur, sed negative tantum, quia divisionem bonorum aut servitutem non praecipit; quo sensu dicitur homo esse nudus naturaliter, non quod natura ei praecipiat nuditatem, sed quia eum absque vestibus reliquit.

Respondet secundo, quod licet omnia bona naturaliter sint communia, & homines omnes naturaliter liberi, & sui ipsorum domini, mutatio tamen quae illis advenit, per divisionem rerum, & servitutem jure gentium introductam, est tantum extrinseca, nec omnino id quod de jure naturae est infringit, cum non obstante illa rerum divisione & servitute, aliquando, videlicet in necessitate extrema, eadem rerum communitas, sicut & in crudelissima tyrannide, libertas hominum redeat, & servitus abrogetur, potest enim pauper extrema inopia laborans, accipere id quod sibi primum occurrit, ad subveniendum sibi, & ad conservandam vitam, quam alias certo perderet. Unde S. Th. hic art. 5. ait jus naturae solum mutari per additionem, non tamen subtractionem, quasi ipsum jus penitus aboleatur & subtrahatur. Quare Gratianus dist. 5. cap. 1. Naturale jus (inquit) inter omnia primatum obtinet tempore & dignitate, capit enim ab aeternitate creaturae, nec variatur tempore, sed immutabile semper permanet. Et dist. 6. cap. 3. Naturale jus ab aeternitate naturalis creaturae incipit, ut supra dictum est, mater immobile.

Ad confirmationem respondet D. Th. art. citato in resp. ad 2. quod lex scripta dicitur esse haec ad correctionem

nimirum titulo laboris impensi, titulo injuriae compensatae, & titulo justitiae belli, Primum (inquit) ut dicitur in libro de necessitate mercedem recipere. Deinde, ut pro acceptis temporibus servierant injuriis, si non pro merito, aliquid sanctorum damni reponebant. Sicut ut bello victores, vicis solvantur bonis, &c.

In tertio casu Deus tamquam supremus dominus corporum, potest efficere per se, quod faciant mas & femina per mutuum consensum legitimum quoad corporum traditionem, dedit autem meretricem Oseam in uxorem, antequam ad eam accederet, propter mysterium, quod eo facto tunc representabatur; quatenus scilicet ipse Deus debebat in sponsam assumere naturam humanam, quae per peccatum primorum parentum, & innumera alia, seipsam turpiter prostituisset, & meretrici infami similem reddiderat: sub omni quercu frondeo in prophanis meretrix, tu fornicata es cum amatoribus alienis, verumtamen revertere.

Alii tamen exilimant, verum & legitimum consensum conjugalem inter Oseam & mulierem illam, antequam carnalem intercessisset, quia (inquunt) consensus est causa formalis matrimonii, quae a Deo suppletur nequit. Nec obstat quod talis mulier semper appellatur fornicaria, ideo namque sic appellatur, non quod tunc esset meretrix, sed quia antea fuerat talis; non est insolitum in Scriptura, res interdum retinere denominationem eorum quae antea erant: Eva enim post formationem suam appellata est ab Adamo os: Hoc nunc os ex ossibus meis, quia ante formationem talis erat. Et serpens Moyses ex virga ejus productus, non desinit adhuc appellari virga, ut patet ex his verbis Exodi 7. Devoravit virga Aaron virgas eorum. Item Eucharistia post consecrationem, non desinit aliquando adhuc appellari panis, quia antea panis erat. Eodem ergo modo haec mulier Oseam appellatur fornicaria, quia ante factum cum Osea matrimonium talis erat. Filii vero ex tali matrimonio progenti, propter matris improbitatem, vocantur filii fornicationum.

In quarto casu, qui duas continet partes, alteram de polygamia, alteram de dimissione uxoris, per libellum repudii, dicendum est, Deum tamquam naturae auctorem, cui subiacent matrimonii jura, in ordine ad naturae propagationem & commune bonum totius speciei instituta, & tamquam supremum Dominum corpus, dominium corporis ad una in plures divisisse, quando plures simul habere uxores permisit; & irritatis prioris matrimonii vinculum, dum concessit Judaeis uxores dimittere, per libellum repudii. Unde in utroque casu fuit solum mutatio materiae, non vero stricta legis naturalis dispensatio; quia lex naturalis nunquam obligavit, ut non fieret matrimonium unius cum pluribus, Deo sic disponente de jure & contracta matrimonii, & impediens incommoda, quae sapientia natura ex pluralitate uxorum fieri solent. Similiter lex naturae tantum prohibet repudium uxoris, quia mutatio matrimonium non insoluit; soluto autem matrimonii vinculo, non vetat quod conjuges possint transire ad alias nuptias.

Obijcies quarto contra tertiam conclusionem: Per leges civiles derogatur juri naturali, ut constat legibus usucapionis, & praescriptionis, quae auferunt a vero domino quod suum est, illudque transferunt in dominium usucapientis; cum tamen sit juri naturalis, ut nullis propriis bonis ab altero spolietur: Ergo juri naturali per positivum derogari potest.

Respondet, negando Antecedens, nam per leges usucapionis & praescriptionis, non derogatur proprie legi naturali praecipienti quod nullas propriis bonis ab altero spolietur, sed solum fit mutatio materiae legi antea subiecta. Lex enim naturalis prohibet tantum ne retineatur alienum, domino rationabiliter invito: cum vero per leges usucapionis & praescriptionis transferatur dominium bonorum communium tenendum & conservandum, ne scilicet rerum dominia diu incerta maneat, & ne litis interminabiles fiant, & supra numerum multiplicentur.

Obijcies primo contra secundam partem quartae conclusionis: Praecipuum negativum furti pertinet ad legem naturalem, cum ad eam omnia praecpta decalogi (excepto praecpto de sanctificatione Sabbati) pertineant, ut articulo praecedenti ostensum est: Sed tale praecptum pati potest interpretationem per epikiam, & dici non obligare in eo casu in quo aliquis a domino invito aliquid accipit in extrema necessitate: Ergo interpretatio per epikiam locum habere potest in lege naturali.

Respondet, concessa Majori, negando Minorem; cum enim quis declarat per legem illam non servaverit, non esse prohibitum accipere aliquid ab alio, ad vitam in extrema necessitate sustentandam, haec declaratio non pertinet ad epikiam, sed est simplex legis interpretatio; quia cum sit aliqua mutatio in obiecto vel circumstantiis intrinsecis, propter quam actus definit esse malus, tunc proprie loquendo non est epikia, cum non veritetur

circa materiam a lege comprehensam, sed est declaratio materiae legis.

§. III.

Corollarium praecedentis doctrinae.

EX dictis colligitur, Deum proprie loquendo in nullis lo ex praecptis decalogi dispensare posse, tum quia talia praecpta (ut supra ostendimus) ipsam intentionem legislatoris, scilicet Dei, continent; tum etiam quia id quod eis praecipitur est intrinsece bonum, quales est dilectio Dei, & quod per ipsa prohibetur est extrinsece malum, ut perjurium. Si tamen sit sermo de dispensatione improprie & late, ut se extendit ad immutationem quae cessat legis materia, aut lex ipsa, variatione circumstantiarum, & subtractione conditionis requisitae, Deum dispensare posse in praecptis secunda tabulae, non tamen prima, quia quae sunt contra praecpta prima tabulae, cum sint contra Deum, ita habent conjunctam malitiam, ut nec variatione alicujus circumstantiae mutari possit materia sufficiens peccati; fieri enim nequit, ut quod est contra Deum, non sit inordinatum, illicitum, & malum, unde odium Dei, aut cultus idoli, nulla circumstantia, potest fieri bene aut non male: quae vero sunt contra praecpta secunda tabulae, cum sint immediate contra proximum, contra quem aliquid potest fieri licite auctoritate divina, non ita habent conjunctam malitiam, ut variatione alicujus circumstantiae mutari non possit materia sufficiens peccati, si enim Deus facultatem alicui faciat occidendi hominem, illum absque peccato potest occidere.

Nec obstat impletionem voti pertinere ad praecpta prima tabulae, & in voto posse dispensari. Respondetur enim cum D. Thom. 2. 2. q. 88. art. 10. ad 2. quod ad impletionem, durante voti obligatione, est de lege naturali, & pertinet ad praecpta prima tabulae, per dispensationem autem voti, cessat ejus obligatio; sicut nec relaxatur praecptum juris naturae; nec in eo aliquo modo dispensatur; sicut nec quando dispensatur in lege humana, aliquo modo dispensatur in lege naturae, & mandato divino, praecipiente ut legi humanae obediantur; quia per dispensationem fit, ut lex humana ejusque obligatio cesset in hoc casu. Verba S. Doctoris sunt: Sicut ex jure naturali, & praecpto divino, tenetur homo implere votum, ita etiam tenetur ex eisdem obedire superiorum legi vel mandato. Et tamen cum dispensatur in aliquo lege humana, non fit ut legi humanae non obediantur, quod est contra legem naturae, & mandatum divinum; sed fit, ut hoc quod erat lex non sit lex in hoc casu: ita etiam auctoritate superioris dispensantis fit, ut hoc quod continebatur sub voto, non continetur; in quantum determinatur in hoc casu, hoc non esse congruum materiam voti: Et ideo cum Prelatus Ecclesiae dispensat in voto, non dispensat in praecpto juris naturalis vel divini, sed determinate id quod cadebat sub obligatione deliberationis humanae, quae non potest omnia circumspicere.

DISPUTATIO IV.

De Lege Humana.

Ad quaestiones 95. D. Thomae.

Cum leges humanae a naturali ut rivuli a fonte deriventur, merito S. Doctor, postquam egit de lege naturali, statim differit de lege humana, circa quam plures ac celebres occurrunt difficultates & controversiae, sequentibus articulis discutienda, & resolvenda.

ARTICULUS I.

An & quid sit lex humana, quibusque conditionibus & qualitatibus gaudeat?

Dico primo, praeter legem naturalem & divinam, ad huc necessarias esse leges humanas. Ita D. Thomas hic artic. 1. ubi legitur humanarum necessitatem probat hoc discursu: Protervis & ad vitam prae, qui verbis facile moveri non possunt, necessarium fuit, quod per vim & metum ab alio cohiberentur a malo, ut saltem sic male facere desisterent, & alius quietam vitam redderent, & ipsi tandem per hujusmodi abstinentiam ad hoc perducerentur, quod volenter facerent quod prius metu implebant, & sic fierent virtuosius: Sed haec cohibito cogens metu poena, fit per disciplinam legum humanarum, juxta illud Iudori lib. 5. Erymolog. cap. 20. quod assert S. Doctor in argumento sed contra: Falla sunt leges, ut humanae coarcentur audentia, tuncque fit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio refranent nocendi facultas. Ergo necessarium fuit, ad pacem hominum, & virtutem, aliquas leges poni ab hominibus. Id autem

multo magis necessarium esse ex eo colligitur, quod in lege naturali nulla pena decernitur; in divina vero, pena in altero seculo duntaxat subeunda praescribitur, haec autem propter sui dilationem & iniquitatem, non ita homines deterere solet, ac poena, qua per legem humanam statuitur, cum ipsa praesens sit & visibilis.

Præterea lex humana multum conducit ad hoc ut lex divina a rudiore intelligatur, quia prope cum humana lege interdum illa proponantur quae sunt legis divinae, & quae eam explicat & elucidant. Multa etiam sunt ad humanam vitam conducentia, quae tantum ex lege divina naturali probabilitur, colliguntur (ut fures esse morte plectendos, illegitimos ad hereditatem non esse admittendos) & quae per legem humanam praescribuntur: opus ergo est dari leges aliquas humanas tam civiles quam Ecclesiasticas. Item necesse erat ut lex divina & naturalis, ad certum tempus & modum per legem humanam determinaretur, ut constaret in praecipuis Ecclesiasticis de jejuniis quadragesimali, de confessione annua, & communionis Paschali, quo tempus & modum divinum praecceptorum determinant. Datum si nulle essent leges humanae, adulteria, facta, homicidia, & quaelibet alia scelera, quae scilicet Republicam funditus everterent, impune grassarentur, juxta illud vulgatum Augustini: *Remota poenitentia* (quae per leges humanas potissimum statuitur) *quid sunt regna, nisi magna latrocinia?* Unde merito dixit Aristoteles a. Rhetoric. Reliqua saltem in legibus constitutum esse.

Dico secundo: Lex humana est ordinatio rationis humanae ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet sufficienter promulgata. Vel dictamen rationis praebet in Principe communitatem aliquam perfectam gubernante.

Patet bonitas hujus definitionis: nam per illam exacte explicatur genus & differentia legis humanae, per ordinationem enim seu dictamen rationis ordinantis, explicatur ratio generica, in qua lex convenit cum consiliis & simpliciter mandato. Dum autem subditur: *ad bonum commune*, excluditur privilegium, quod in bonum privatum aliquis particularis duntaxat conceditur, & dum subjungitur, *a superiore perfectam communitatem gubernante*, explicatur vis & efficacia coactiva legis, a superiore habente supremam potestatem jurisdictionis emanans, excluditurque per hanc particulam consilium; Tum quia non est a superiori, ut tali, cum possit esse aequali vel inferiori: Tum etiam, quia non habet efficaciam & vim cogentem. Similiter defectu hujus secundae conditionis excluditur a ratione legis per eandem particulam simplex ordinatio vel mandatum praescripti, aut alterius superioris, sine praeccepto. Demum per haec verba: *sufficienter promulgata*, explicatur conditio quadam intrinseca & per se requisita ad complectendam virtutem legis, ut disp. 1. art. 4. susse declaravimus.

Alia a Jurisprudentibus traduntur legis humanae definitiones: Gratianus enim cap. *Lex dicitur* ait quod *lex est constitutio populi, qua majores non simul cum plebibus aliquid sanxerunt*. Papianus vero lege 1. ff. de legibus, sic eam describit: *Lex est commune praecceptum, virorumque prudentium consilium, delictorum coercitio, & communitatis Republicae sponsio*. Demum Rebuffus in proemio constitutionum regalium Glossa 1. num. 1. hanc tradit legis humanae definitionem: *Lex est commune bonum, sine quo nihil unquam boni fieri possit*. Verum ea quam assignavimus, exactior est, meliusque genus, & differentiam legis humanae declarat.

Dico tertio. Conditiones & qualitates legis humanae, recte describuntur ab Iudoro lib. 5. Etymol. cap. 21. & a Gratiano cap. *Erunt autem* lex dist. 4. his verbis: *Erunt autem lex honesta, iusta, possibilis secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco & temporis convenientis, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem continent, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate scripta*.

Probat conclusio singularis legis humanae conditiones seu qualitates explicando. In primis ergo lex debet esse honesta & iusta, cum ordinatur ad componendas hominum mores, qui & honestate virtutis & iustitia potissimum componuntur. Unde Cicero 1. de legibus, legem definit *virtutem commendatricem, commendatricemque virtutum*. Id etiam constat ex potestate ferendi leges, quae vel divina est, vel a Deo inquit aliquo modo juxta illud Prov. 8. *Per me Reges regnant, & legum conditores iuxta decernunt*: Atqui Deus, qui summe bonus est & rectus per essentiam, non potest suis legibus nisi iusta & honesta statueret: Ergo nec alii, qui potestatem minorem & ab illo derivatam habent, datamque in destructionem, sed in edificationem, ut ait Apollolus 2. ad Corinth. 13. Unde Augustinus lib. 1. de libero arbit. cap. *Mibi lex esse non videtur, quae iuxta non fuerit*.

Ad majorem hujus conditionis intelligentiam, observandum est, dupliciter intelligi posse, legem aliquam esse iustam & honestam: nimirum vel quia id quod praecipit aut statuit est honestum antequam ad legem, vel saltem consequenter, quia licet sit de se indifferens, per legem

revertatur ad bonum finem, & in aliqua materia virtutis constituitur. Hoc secundum ad legem sufficit, possunt enim per leges aliqua statui, quae erant antecesser indifferenter, ut terre certum genus amorum, aut vellum, abstinere a certo genere ciborum, & similia. Illudque est discrimen inter legem naturalem & positivam, siue humanam, quod lex naturalis nihil praecipit aut prohibet, nisi antecesser honestum, aut turpe; leges vero positivae multa praecipiant aut prohibent antecesser indifferenter, & non bona, nisi quia praeperta in ordine ad bonum finem, aut non mala, nisi quia prohibita.

Advertendum est etiam, aliquod reperiri discrimen inter has duas legis humanae qualitates, seu inter has duas partes *honestae*, & *iustae*; lex enim eatenus honesta dicitur quatenus praecipit quod honestum est, & non malum; iusta vero, quia debet aequaliter & sine exceptione omnes subditos comprehendere. Vel ut ait D. Thomas hic art. 3. *ly honesta* referretur ad hoc quod religioni congruat, *ly vero iusta*, ad hoc quod fit rationi conformis. Unde prima qualitate caret lex qua 2. Mach. 6. Elazarus, & cap. 7. septem fratres, una cum matre apprehensi, compellebantur carnes porcinas manducare contra fidem & religionem Iudaeorum. Altera vero carebant leges eorum, de quibus dicitur Isaia 10. *Ne qui condunt leges iniquas, & scribentes injuriam scripserunt, ut opprimerent in iudicio pauperes*.

Secundo dicitur quod lex debet esse possibilis, quod non solum intelligitur de possibilitate physica, sed etiam de morali, nempe ut sit subditorum viribus contempta, quas non delirare vel jurare debet; unde regulariter loquendo non debet praecipere res multum arduas & difficiles, ac valde duras secundum hominis inclinationem & alias circumstantias. Lex enim humana talis debet esse quod dirigat multitudinem cui imponitur ad bonum commune: Sed lex humana quae praecipit aliquid valde durum & difficile, non dirigit hoc modo, quia potius tali lege multitudo perturbaretur; nec deserviret directioni & compositioni morum illius, sed potius esset illi laqueus, cum vix a paucissimis observaretur, ob difficultatem rei praeperta; & humanam fragilitatem: Ergo non esset vera lex. Addo quod petestas humana ferendi leges, non est suprema, sed tranquillitati humanae accommodata, & ad regendum politice subditos ut civis, non ut mancipia.

Dixi regulariter loquendo, quia scilicet quando urget necessitas boni communis, pro ejus conservatione tenentur difficillimas leges servare, cum illis esse lex ad exponendam propria vita pro pace & concordia totius regni; nam sicut lex naturalis dicitur, exponendam esse membrum pro conservatione totius suppositi, ita lex humana a naturali derivata, iuste praecipere potest, pro conservatione totius corporis Reipublicae, exponere membra civium. Verum etiam talis lex non debet consistere valde difficilis, quia licet absolute loquendo difficilis sit, atenta inclinatione hominis secundum se considerata, nihilominus licet & nunc cum illis circumstantiis difficultas censeri non debet, cum sit conforme inclinationi naturali, bonum commune maximum proprio anteponeat, etiam maximo, quia sine conservatione boni communis proprium conservari nequit: unde semper stat; quod lex humana debet esse de possibili moraliter.

Lex haec colligitur, quod fit Praelatis tot leges aut praeperta imponat subditis, ut sit valde durum ea implere, subditi ab illorum observatione excusantur: quare Praelati a multitudine praecceptorum cavere debent, ut docet D. Thomas 2. 2. q. 105. art. 1. ad 3. Unde in prologo constitutionum Ordinis nostri sic dicitur: *Porro Praelati omnes, a multitudine praecceptorum, & ordinationum abstinent, ne laqueum animabus subditorum insitiant*. Soto lib. 1. de Justitia q. 5. art. 3. haec scribit: *Id maxime legiferi debent considerare, ne multitudine subditos obnoxeant, sed illis tantum essent contenti, quae sunt penitus necessaria, nam ipsa multitudo sit finis impossibilis*. Unde illico efficitur veluti *armamentum, tele, quibus musca accerunt, non leones*: *Legum, inquam, immodica, turba hoc solum passus, ut boni & mihi, qui legibus non indigent, circumsepti videntur; pericula autem & indomiti leges plures habent quae possident ad suas expensas libidinis*. Hanc legum multitudinem reprehendunt etiam Seneca Epist. 94. Innocentius III. cap. *ubi periculum* in sexto, & D. Augustinus Epist. 119. cap. 19. circa finem, maxime in regimine Ecclesiastico.

Tertio additur, secundum consuetudinem patriae. Non enim (inquit S. Thomas) potest homo salus in societate vivere, aliorum morem non gerens. Propter quod ubi est mos ne virgines e domo exeant, quosque marito copuletur, aut viduae toto mente vel anno luctus, aut purperae diebus purificationis, a praeccepto audiendi sacrum excusantur.

Quarto subditur, loco & temporis convenientis, quia debitas circumstantias habere debet. Unde videmus (inquit Augustinus 3. Conf. cap. 7.) aliud jam datum licuisse, & post horam non licere, quiddam in illo angulo permitti, aut juberi, quod in isto jure videtur & videtur.

Quinto

Quinto lex debet esse necessaria, ad remotionem scilicet malorum; si enim in Republica recte omnia consent, supervacanea videtur lex.

Sexto debet esse utilis; nam si nullam afferat communi bono utilitatem, erit frustranea & inanis, subindeque inefficax ad obligandum, cum omnis lex essentialiter ordinatur ad bonum commune conservandum & promovendum. Verum judicium hoc de utilitate legis non est penes subditos, sed penes superiorem; unde semper lex est servanda.

Septimo debet esse manifesta, id est clavis perspicua, quae concepta verbis, ut ab omnibus intelligi possit: nisi quia talis sit, nihil aliud quam captionem & laqueum continebit. Unde Justinianus C. de legibus: *Leges (inquit) sacratissimo ab omnibus intelligi debent, ut universi praescripto eorum manifestius intellecto, prohibita declinent, & faciat praescripta*.

Demum dicitur, legem nulli privato commodo, sed pro communi utilitate civium esse conscriptam, quia ad bonum commune lex ordinari debet, ut distat a. artic. 3. ostenduntur; solentque ut tenacius & firmiter memoriam subditorum insigunt, scriptis mandari, licet hoc sit de essentia legis, sed aliquid ipse more accidentale, ut docet Aristoteles 10. Ethic. cap. ultimo dicens: *Scripta ne sint, ad non scripta leges, interesse nihil videtur*. De quo fufius disp. 1. art. 4. §. 3.

ARTICULUS II.

Qualem promulgationem requirit lex humana, ut obliget?

Videtur hic disp. 156. cap. 2. & Lorca disp. 18. existimant, omnes leges tam Pontificias quam civiles esse sufficienter promulgatas, si in sola curia Regis aut Pontificis publicentur. Medina vero supra quest. 90. art. 4. & Molina Tract. 2. de justitia & jure disp. 295. censent non sufficere promulgationem in curia Regis aut Pontificis, sed esse necessariam aliam magis specialem, in insignioribus locis regni; si lex est civilis, & in singulari diocesis, si leges fuerint Pontificiae. Alii vero asserunt, leges Pontificias sufficienter promulgari in sola curia Romana, civiles vero non esse sufficienter promulgatas, nisi in singulis provinciis, & praecipis regni civitatis publicentur. Ita Sylvester verbo *Lex* quest. 6. Joannes Andreas & Panormitanus, in cap. 1. *Novimus* de lent. excomm. Quos sequuntur Valenta, Suarez, Azorinus, & alii. Pro resolutione.

Notandum est, diversum judicium ferendum esse de promulgatione requisita & sufficienti ex natura rei, & de requisita ad sufficienti jure positivo. Nam ad promulgationem requisitam & sufficientem ex natura rei sufficit & requiritur quod lex taliter publicetur, quod de facili possit venire in notitiam subditorum. Ad promulgationem vero requisitam ex jure positivo, talis requiritur publicatio legis, qualis jure ipso & legislatoris voluntate praescribitur, licet atenta rei natura, ea non requiratur, sed alia sufficiat. Hoc praemisso, facile poterit conciliari praedicta sententia, & difficultas propostia resolvitur.

Dico ergo primo, stando in solo jure naturali, ut lex tam civilis quam Pontificia censetur sufficienter promulgata, sufficit quod publicetur in curia. Ratio est, quia ad promulgationem sufficientem ex natura rei, sufficit quod lex taliter publicetur, quod possit de facili venire in notitiam subditorum, ut supra dicebamus: Sed promulgatione facta in curia, lex in notitiam subditorum facile devenire potest; nam cum ad Principis sedem frequens sit recursus & concursus ex civitatibus omnibus quae ejus imperio subsunt, facile est quod in curia agitur, in omnium notitiam venire: Ergo ad promulgationem legis sufficientem ex natura rei, sufficit quod promulgetur in curia.

Dico secundo, atente jure positivo civili, leges imperiales non obligant provincias, nisi in earum metropoli promulgentur: immo non valent neque obligant in provincia nisi post duos menses a promulgatione ibi facta. Probat prima pars ex Authentica: *Ubi facta nova constituitur*, quae est constitutio 66. inter Novellas Justinianae, ubi decernitur, constitutiones novas non valere, ut quae dum per metropolitam palam facta sint, id est usque dum publicentur in civitatibus metropolitans. Ubi licet Imperator loquatur de legibus testamentorum, Glossa tamen ad omnes leges extendit, & hanc regulam Jurisperitorum asserit: Quotiescumque verba rubrica faciunt perfectum sensum, & non repugnant corpori legis, nigris literis exarato, & sub rubris contento rubrica habenda est pro textu: cum igitur rubrica illius auctentica loquatur universaliter de omnibus legibus, constitutio illa Justinianae, tametsi loquatur solum de legibus testamentorum, ad omnes tamen leges extendenda est, subindeque nulle leges imperiales obligant provincias, nisi in earum metropoli promulgentur.

Deol. Goner, Tom. III.

Ex quo probata manet secunda pars, nam Authentica 19 illa decepti, quod leges non obligent in provincia, nisi post duos menses a promulgatione earum, ut patet ex rubrica, quae est: *Ubi facta nova constituitur, post constitutionem earum post duos menses valent*. Idem constat ex bulla quadam Pii IV. super declaratione temporis observationis Concilii Tridentini, ubi sic ait: *Jure communi sacrum est, ut Constitutiones nostrae non nisi post certum tempus vim obligandi obtineant*. His enim verbis alludit haud dubie ad praedictam Authentica, cum nullibi nisi in ea reperitur aliquid sanctum circa tempus quo nova constitutiones vim obligandi habent.

Quod diximus de legibus imperialibus, dicendum est etiam de legibus latis a Principibus, vel Regibus subiectis Imperatori; quia jus ferendi leges, quod habent ab Imperatore, fuit illis concessum, secundum jus commune imperii, & juxta modum ac limitationem quam servant ipsi Imperatores.

Dico tertio, stando in jure positivo communi, & nisi si fit constitutio vel consuetudo contraria, leges Principum qui imperio non subduntur, ut leges Regis Galliae, & Regis Hispaniae, non requirunt promulgationem, in singulis provinciis, nec duos menses post promulgationem, sed sufficienti promulgatio, qua fit in curia Principis, id est, in urbe in qua residet, ex qua ad alia loca divulgatur.

Patet haec conclusio, nam jure communi nihil aliud sanctum est quod actus possit obligare, quam praedicta Justiniani Authentica: Sed illa, cum fit imperatoria, non habet vim obligandi in terris imperio non subditis: Ergo &c.

Dixi, si non est constitutio, vel consuetudo contraria, quia sere ubique consuetudo est, ut lex regni, & Reges qui plures habent provincias, eurent suas leges in singulis provinciis promulgari, neque aliter eas obligent: Et in Gallia regiae leges non obligant, nisi a Parlamento recipiantur. Unde alique leges servantur v. g. Parisiis, quae non obligant Burdegale, vel Tolosa.

Dico quarto, stando etiam in jure positivo, ad sufficientem promulgationem, legum Pontificiarum, non requiritur alia promulgatio, quam quae Roma fit, nec spatium quorum mensium, ut leges illae habeant vim obligandi.

Probat ex praxi & consuetudine curiae Romanae, quae est optima legum interpretas; nam quia Roma non servant leges Pontificias, statim post promulgationem, nondum elapsis duobus mensibus, puniuntur teste Navarro, Consil. 1. de constitutionibus quest. 4. n. 18. & leges Pontificiae solent tantum Roma promulgari, secundum quas judicant Rotae auditores, Cardinales, & alii Judices Pontificii, de causis aliarum provinciarum, licet in illis promulgatio facta non fuerit, sed simplex tantum divulgatio, nisi ex concessione, vel consuetudine, gaudeant eo privilegio, & leges Pontificiae ibi non obligent, nisi ibidem promulgentur, aut etiam recipiantur; ut fit in regno Galliae.

Confirmatur ex illo receptissimo axiomate, *Papa habet potestatem plene, & non pleneque*, quod idem verum esse asserunt Joannes Monachus, cap. *In generali*, de regulis juris in sexto, & Navarrus in dista q. 4. n. 20. quia Papa neque solet, neque tenetur dicere per singulas provincias, deferendo per illas promulgationem suam legum, eo quod fit totius orbis unicus Pastor ac Vicarius Christi in rebus spiritualibus ad animae salutem conducendum; de cujus proinde decretis agnoscendis majorem curam debent habere fideles, quam de legibus temporalibus, a Principibus saecularibus editis.

Dico, Authentica supra citata vim habet quantum ad Pontificias leges: Ergo nisi illa in singulis diocesis aut provinciis publicentur, non censentur sufficienter promulgatae. Consequenter patet, Antecedens probatur ex cap. 1. de novi operis renunciatione, ubi sic dicitur: *Sicut leges non designantur sacros Canones imitari, ita sacrum Canonum instituta, constitutionibus Principis adjuvantur*. Et cap. *In adiutorium*, dist. 10. Glossa sic habet: *Quando desunt Canones, rursus leges citari possunt*. Quibus locis decernitur in causis Ecclesiasticis servandum esse jus civile, quando non est contrarium juri Canonico: Atque jus civile, quoad necessitatem promulgationis, non contrariatur juri Canonico, nullibi enim in jure Canonico praedicta Authentica Justiniani excluditur: Ergo illa vim habet non solum quoad leges imperiales, sed etiam quoad Pontificias.

Respondeo negando Antecedens, & ad probationem illius in primis dico, capitibus citatis solum decerni, ut in iudiciis caularum leges civiles servantur, ubi desunt Canonicae, nullam vero ibi de legum promulgatione fieri mentionem.

Secundo respondeo, praedictam Justiniani Authentica, quantum ad hoc, non receptam, cum ex praxi Ecclesiae Romanae oppositum habeatur, ut ex supra dictis.

Ad pleniorum dictorum intelligentiam, & aliorum quae in contrarium fieri solent argumentorum solutionem, notant.

X 3

notandum est primo, posse leges esse sufficienter promulgatas, & consequenter actualiter obligare omnes, & tamen multos excusari ab earum observatione, eo quod invincibiliter ignorant promulgationem earum; quia videlicet non fiat per illos quominus leges & earum promulgationem cognoscant, ignorantia autem invincibilis excusat a peccato, ut in tractatu de peccatis ostendimus. Possunt tamen leges circa ignorantes habere aliquos effectus irritandi, vel suspendendi aliquid per modum decreti, ut lex de spuriorum & bigamorum irregularitate, de gradibus consanguinitatis; & aliis impedimentis matrimonii.

26. Observandum est secundo, cum ad valorem legis humanae, vel decreti, necessarium sit, ut non sit in perniciem animarum, neque in detrimentum majoris boni simpliciter & communiter concessi, oportere ut decreta & statuta illa proponantur cum majori promulgatione, quae si habent effectum circa ignorantes, essent in animarum perniciem, aut contra bonum commune, aut contra reverentiam rerum divinarum. Tales sunt leges, quibus irritantur contractus, revocantur concessionis & privilegia, reservantur casus, & similes. Nam si leges illae, etiam per modum decreti, haberent effectum, antequam venissent in notitiam hominum, gravissima incommoda, vel temporalia, vel spiritualia sequerentur: nam si contractus in damnium multorum essent irriti, matrimonia invalida consummarentur, abolutiones multae essent nullae, aut indirecte tantum circa eorummodi casus reservatos, cum obligatione illos iterum subiiciendi sacramento poenitentiae. Unde hujusmodi leges, etiam per modum decreti, non possunt esse validae, nisi per debitam insinuationem. Ideoque Trident. sess. 24. in decreto de reformatione matrimonii cap. 1. constituit ut decretum de matrimonii clandestinitate post trigesima dies tantum a prima publicatione in unaquaque parochia robur habeat. Multae etiam Constitutiones Apostolicae, ob eandem causam, limitantur ad eos qui scienter contra illas egerint.

27. Idem dicendum de revocatione eorumque privilegii, eam scilicet non valere, donec innotescat privilegio eo utenti; unde eo uti potest quotiesque ei hujusmodi revocatio intimitur. Cujus ratio est, quia juxta communem regulam: *omnia restringi, favore conventi ampliare*, unde Principes nimis rigidos judicare non debent: At nimis rigidum esset, spoliare privilegium suo privilegio, unde notitiam revocationis illius, sufficienter per rigore private eum post notitiam revocationis, ut patet. Ergo existimandum est, Principem non velle private privilegium suo privilegio, donec illi sui privilegii revocatio innotescat.

Confirmatur: Dum privilegium non innotescit privilegio, illi non prodest, ut Epornitanus, Felinus, & alii Canonistae passim docent: Ergo similiter revocatio privilegii illi non obest, donec venerit in ejus notitiam: alias magis extenderetur rigor juris, quam ejus favor, contra praedictam regulam.

ARTICULUS III.

An ut lex humana obliget requiratur consensus sive acceptatio populi?

28. Quaestio est de lege justa, & legitime promulgata & lata a Legislatore, qui vel a Deo, vel aliunde, habet absolutam potestatem condendi leges, si enim Legislator accipit potestatem condendi leges, cum dependentia a populi acceptance, puta si populus ita eam alicui contulit, ut liberam sibi facultatem reservaverit accipiendi vel reprobandi leges ab ipso propositas, certum & indubitatum est, requiri populi consensum & acceptationem, ut tales leges vim habeant obligandi. Hoc praemissum pro resolutione difficultatis propositae, fit

§. I.

Conclusio negationis statuitur.

Deo breviter, ad hoc ut lex humana obliget, non requiritur consensus sive acceptationem populi, sed eam, si iusta sit & legitime promulgata, obligare subditos, etiam dissentientes & repugnantes. Hanc tenent communiter Doctores, licet Major, Navarrus, Armilla, & Covarruvia, quos ex Recentioribus sequuntur Valencia, Azorius & Becanus, illi dissentiant.

29. Probatur primo quoad leges civiles ex Authentica: *U nova Constitutiones*, ubi post publicationem legis, & lapsum temporis designati, praecipue exigitur observantia legis neque ulla de acceptance fit mentio; Par autem & major est ratio, ut leges Pontificiae & Ecclesiasticae obligent post sufficientem denunciationem, non expectata Ecclesiae sui fidelium acceptance. Cum enim Summus Pontifex suam potestatem immediate recipiat a Christo, & Christus illam dederit Petro, ejusque successoribus, independentem ab Ecclesia, siquidem illi, non Ec-

clesiae dixit: *Tibi habeo claves. Paece oves meas. Quicumque ligaveris, &c.* non potest in usu illius pendere ab Ecclesiae consensu; cum neque in collatione illius talis conditio exprimitur, neque ad rectam gubernationem expediens fuerit cum ea conditio conferri; sepe enim frustratur, dissentiente populo, redderet inefficax remedium, capiti dissentientibus membris minueretur subordinatione membrorum erga caput, daretur occasio relaxandae disciplinae, & demum tolleretur regimina monarchicum, quod Christus induxit in Ecclesiam. Unde certum omnino videtur, posse Summum Pontificem obligare Ecclesiam suis legibus, independentem a consensu & acceptance illius. Immo Suarez lib. 4. de legibus cap. 16. ait id tuta fide negari non posse.

30. Probatur secundo: Praeceptum particulare alicujus particularis obligat subditum in conscientia, non expectato consensu subditi, & ejus acceptance: Ergo etiam lex obligat totam communitatem, non expectato consensu sive acceptance populi: Antecedens est certum, & conceditur ab omnibus. Consequentia vero probatur, quia lex non habet minorem vim obligandi totam communitatem, quam praecceptum particulare particulares personas, nam sicut praecceptum est mandatum particulae illius qui superior est particulari personae, ita lex est praecceptum commune illius qui superior est toti communitati.

31. Confirmatur: Obligatio legis oritur ex subiectione qua subditi prelati subditi, & obedientia quam illis praestare tenentur: At obedientia vis non oritur a subditi acceptance, sed ab excellentia auctoritatis quam superiores habent in subditos, nam sicut in naturalibus oportet ut per quamdam necessitatem moveantur interiora a suis superioribus ad suas actiones naturales, puta corpora substantia a caelestibus, per excellentiam naturalis virtutis divinitus illis communicata; ita in rebus humanis oportet quod inferiores per voluntatem moveantur a suis superioribus, secundum quamdam necessitatem moralem, in qua consistit obligatio legis, ut docet D. Thomas 2. 2. quaest. 104. art. 5. his verbis: *Obediens movetur ad imperium praesentis, quodammodo necessitate iustitiae, sicut res naturalis movetur ex virtute sui motoris, necessitate naturae*: Ergo obligatio legis non pendet a consensu seu acceptance populi.

32. Confirmatur amplius: Valde inefficax & pane inutilis esset potestas Legislatoris, si non posset cogere subditos ad acceptandam & observandam legem justam & utilem. Immo nisi lex cogeret subditos, & obligationem induceret, absque dependentia ab eorum approbatione & acceptance, subditique possent dissentire, esset bellum utrinque iustum; nam & Praelatus iuste exigeret obedientiam & observantiam, & subditi iuste resisterent, cum acceptatio legis ejus arbitrio commissa esset: Sed haec videntur absurda & inconvenientia: Ergo &c.

33. Advertendum est tamen, quod si populus aut major & sanior pars illius, non acceptet legem promulgatam, Principes prudenter ager, regulariter loquendo, si legem abroget, vel saltem suspendat, ad evitandas tumultus & rebelliones, aliaque gravia inconvenientia, nam ut Proverb. 3. dicitur: *Qui nimis emungit, elicit sanguinem*. Dixi, regulariter loquendo, nam si ex abrogatione aut suspensione legis, graviora sequantur inconvenientia, prudentius ager, si non abroget vel suspendat eam: v. g. si ex abrogatione vel suspensione legis maxime enervaretur auctoritas Principis apud subditos, ita ut congrue illos gubernare non possit; vel si res praecipua esset majoris momenti quam carentia praedictorum inconvenientium, prudenter ageret Principes non abrogans, aut non suspendens talem legem.

34. Notandum est etiam, quod quando Princeps, videns aut sciens subditos legem suam non servare, non punit aut reprehendit eos, cum possit, tacita legis obligationem auferre videtur. Ad quod nonnulli dicunt sufficere duos aut tres actus contra legem, sciente Principe, & non puniente, cum possit. Sunt etiam qui afferunt non esse necessarium hos actus fieri in praesentia principis, aut eo sciente, sed satis esse fieri scientibus ejus ministris, in cuius supremis, aut Episcopis, si lex fuerit Pontificia.

35. Tertio observandum est, quod quando major pars populi non acceptat nec observat legem, minor pars qua remanet, potest libere majori se conformare, non acceptando, nec observando eam: ut ut quavis primi qui non acceptaverunt legem justam, peccaverunt non acceptando & non servando illam, & similiter illi qui eos primo secuti sunt; postquam tamen res pervenit ad eum statum, quod major pars populi non acceptat nec observat legem, tunc minor pars excusatur non acceptans nec observans: quia tunc Princeps censetur, moraliter loquendo, non velle obligare minorem partem populi, cum illa minor pars habeat sufficientem causam excusationis, videns majorem partem non acceptare legem: ac proinde tunc Princeps, vel virtualiter abrogat legem pro illa minori parte, vel saltem virtualiter dispensat cum illa.

§. II.

§. II.

Solvuntur objectiones.

36. Obijcies primo: Cap. in istis dist. 4. refertur quadam sententia Augustini lib. 1. de vera religione cap. 31. sic dicitur: *Leges firmiter, cum promulgantur, firman- tur, cum moribus usentium approbantur*: Ergo quantumcumque leges inflantur & promulgantur nondum habent firmitatem & robur obligandi, donec a populo acceptentur. Unde in lege *De quibus nondum* ff. de legis, sic dicitur: *Ipsa lex non alia de causa nos tenet, quam quod iudicio populi recepta fuit*. Et Aristoteles lib. 2. politic. cap. 6. in fine dicit, legem nullam vim habere ut sibi pareatur, nisi ex more, id est ex consuetudine & acceptance populi.

37. Ad testimonium Augustini respondeo primo, illa verba non inveniri in Augustino, sed fuisse a Gratiano addita.

38. Respondeo secundo, quod auctoritas illa magis nobis favet quam nocet: nam si leges inflantur quando promulgantur, sicut promulgantur independentem ab acceptance populi, sic inflantur & obligant in actu secundo, independentem a tali acceptance, cum hujusmodi obligatio in actu secundo, per modum proprietatis a lege promulgata oritur. Cum autem dicitur in eadem auctoritate, quod leges moribus usentium firman- tur, non significatur, quod ab illis habeant vim obligandi, vel dependentem ab eis, sed sensus est, quod cum prius habuerint eam independentem ab illis, roboratur haec vim moribus usentium & confirmatur per usum, quatenus per eum renoventur a periculo abrogationis alioquin futura, Principe cedente nimis resistentia, vel contraria consuetudine praescribente. Unde ibidem subditur: *Sicut enim moribus usentium in contrariam nonnullae leges hodie abrogatae sunt, ita moribus usentium ipsae leges confirmantur*.

39. Ad secundum desumptum ex lege *De quibus*, respondeo id solum esse verum de legibus non datis a Legislatore supremo & independentem sed dependentem a consensu populi, legum approbationem sibi reservantis.

40. Ad locum vero Aristotelis dico, solum velle illis verbis legem non habere vim obligandi, si per contrariam consuetudinem fuerit abrogata. Vel, ut alii interpretantur, Aristotelem ibi loqui non de vi obligativa legis, quam supponit habere ex Legislatoris voluntate, sed de alienatione & facilitate eam servandi, qua comparatur multorum actum frequentatione, quo longum tempus requirit. Est enim ibi Philosophi scopus, ostendere non esse facile leges mutandas, ne per hujusmodi frequentem mutationem subditi affluant superiori non parere, cui facile parere affluimus ex more, qui ex frequentatis actibus acquiritur.

41. Obijcies secundo: Lex cui tota communitas repugnat, non expedit bono communi, imo vergit in damnum illius, & propter populi rebellionem & tumultum, magnam ex illa incommoda oritur: Ergo cum lex non obliget, nisi conducta ad bonum commune, imo veram rationem legis non habeat, si ad bonum commune non ordinetur, ut dist. 1. art. 2. ostensum est, lex cui tota communitas repugnat, non obligat ob defectum consensus & acceptationis populi.

42. Respondeo, dato Antecedente, negando Consequentiam. Est enim lex cui tota communitas repugnat, & reddita est inutilis & periculosa propter difficultatem eam servandi, non obliget, nego tamen eam non obligare ex defectu consensus & acceptationis populi; nam adhuc stante difficultate & populi repugnantia, potest superior legis observantiam urgere, quamvis non deberet, quando major pars communitatis repugnat. Ratio ergo cur lex in eo casu non obliget, sumitur ex eo quod tunc Princeps virtualiter derogat ipsi legi; unde potius voluntas Principis reddat tunc legem invalidam, quam non acceptatio populi, quae tantum occasionaliter dicitur illam abrogare.

43. Obijcies tertio: Consuetudo potest abrogare legem, ut communiter Jurisperiti docent: Ergo per non acceptationem potest lex non obligare. Consequentia patet, quia non acceptatio populi aequivalat consuetudini, cum consuetudo abrogativa legis nihil aliud sit quam quaedam non acceptatio legis jam obligantis, & nondum firmata.

44. Respondeo, consuetudinem non habere vim abrogandi legem, nisi sit legitime praescripta: non praescribitur autem legitime, quando resistit & refragatur praescriptioni ille cuius interest. Atque ita populus non praescribit neque acquirit sibi jus non parendi legibus, nisi acceptentur; cum Legislatores huic usui sepissime resistant, subditisque adigant ad legum acceptance.

45. Obijcies quarto: Legislator civilis accipit potestatem legislativam a Republica: Ergo dependentem a consensu illius leges fert, subindeque leges civiles sub hac tacita conditione feruntur, ut vim habeant, si fuerint acceptatae & usi receptae. Quod confirmari potest exemplo Ro-

thel. Gues, Tom. III.

manorum, apud quos referente Alexandro ab Alexandro lib. 6. dierum genal. cap. 16. non antea leges obligabant, quam fuissent a populo acceptatae.

46. Respondeo, concessio Antecedente, negando Consequentiam, nam semel a populo in Principem translata potestate legislativa, penes ipsum tantum esse leges condere, iisque populum obligare, independentem ab ipsius consensu & acceptance. Nec ullum fundamentum est afferendi, populum sub hac conditione, ut leges vim habeant, si fuerint acceptatae, & usi receptae, suam potestatem legislativam in Principem transulisse, praesertim cum talis conditio valde debilitet obedientiam & subordinationem subditorum erga superiorem, quae ad rectam gubernationem maxime necessaria est, ut passim docet Aristoteles in libris Politicorum. Unde licet populus Romanus initio sub hac conditione suam potestatem in Legislatore transfudisset, idque tunc temporis eorum leges antea non obligarent, quam a populo acceptatae fuissent; postea tamen idem populus totam suam potestatem transfudit in Legislatorem & capta Reipublica, eaque sine ulla limitatione usi fuit.

47. D. Thomas hic art. 4. explicat divisionem legum humanarum ab Ideo tractant, & discernim quod inter jus gentium & jus naturale reperitur. Veram quia de primo sufficienter egimus supra dist. 1. art. 5. & de secundo dicemus in Tractatu de quatuor virtutibus cardinalibus, cum de iure, quod est objectum iustitiae, differemus, ab utraque quaestione in praesenti abstinemus, ne eadem saepius repetamus. Unde fit

DISPUTATIO V.

De potestate legis humanae.

Ad quaestionem 96. D. Thomae.

48. Considerata existentia & quidditate legis humanae, varietate ejus qualitatibus & conditionibus, superest ut de ejus potestate differamus, & ad quae, & quos, illa obligare possit, breviter declaremus.

ARTICULUS I.

Utrum lex humana possit obligare ad actus internos?

§. I.

Quibusdam praemissis referuntur sententiae.

49. Pro intelligentia & resolutione hujus difficultatis, notandum est, illam procedere non solum de actibus internis secundum se, id est quatenus nullo modo connectuntur cum externis, seu qui sunt pure interni, sed etiam de iis, ut cum externis connexionem habent. Triplex autem potest connecti actus internus cum exteriori, primo ut causa & forma illius, quatione volitio efficax furandi connectitur cum furto exteriori, & haec connexio est per se: Secundo modo etiam connectitur per se, saltem ut conditio necessario requisita ad substantiam. Hoc modo attentio connectitur cum oratione vocali, dolor internus cum confessione sacramentali, & intentio baptizandi cum actione externa baptizantis, non enim est vera oratio exterior in genere moris considerata, nisi procedat ex aliqua attentione, nec vera confessio sacramentalis, quae non procedit ex dolore interno: nec vera actio baptizandi, quae ex intentione ministri non sequitur. Est autem manifesta differentia inter actus primi & secundi generis, nam actus primi generis sufficienter manifestantur per exteriores: quis enim non videat volitionem furandi manifestari per furum exterioris? Actus vero secundi generis non sufficienter manifestantur per actus exteriores, recitatio enim exterior officii, non sufficienter manifestat attentionem & devotionem, cum possit esse sine illa. Tertio actus interior potest connecti cum exteriori, non per se, sed per accidens, etiam quantum ad esse morale actionis, sicut motum poenitentiae per accidens conjunctum est externo jejunio, & motum vanae gloriae largitioni elemosynas. Proposita ergo difficultas procedit universaliter, utrum videlicet lex humana, tam civilis, quam Ecclesiastica, possit obligare ad actus internos, tam secundum se, & ut sunt pure interni, quam ut connectuntur cum exterioribus, tribus modis jam explicatis?

50. Triplex autem in ejus resolutione reperitur Auctoritas a sententia. Prima affirmat, legem humanam posse obligare ad actus interiores, non solum ut connectuntur cum exterioribus aliquo ex modis praedictis, sed etiam secundum se, & ut sunt pure interiores. Ita Adrianus quodlib. 8. art. 1. lit. H. Albertus Pighius lib. 6. Ecclesiasticae Hierarchie cap. 26. & Summa Rosella verbo *honesti*. Quam ut problemem defendit Joannes Medina Codice de oratione quest. 16.

Y 4

Secunda